

РЕАЛІЗАЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ ПРОБЛЕМИ

В статті проводиться аналіз використання різноманітних моральних систем в регуляції суспільних відносин та в поведінковій практиці. Досліджуються форми застосування моральних цінностей у правовому полі. Аналізується потенціал християнських цінностей та можливості його застосування в гуманізації людських відносин та духовному оздоровленню суспільства.

Ключові слова: цінності, моральні системи, християнські чесноти, право, свобода, відповідальність, духовність.

Актуальність проблеми. Сучасна соціально-економічна та політична ситуація у державі вимагає переосмислення існуючих підходів до реалізації системи християнських цінностей у правовому полі. Сучасна криза духовності вимагає дослідження історичного досвіду та надбань людства у цій царині, визначення ролі права у використанні моральних імперативів. Актуальність дослідження також обумовлюється аксіологічною кризою сучасності – десакралізацією життя, споживчим відношенням до людини та природи, відсутністю готовності до діалогу та взаєморозуміння.

Аналіз сучасних досліджень. Серед сучасних вітчизняних досліджень системи цінностей можна виділити роботи В. Андрущенка (культура, цінності, імперативи), Г.Демиденка (свобода та держава), І.Кального (проблеми громадянського суспільства), А.Колодного (свобода та релігія), Т.Лютого (проблема нігілізму), М.Поповича (людина та культура), Л.Филипович (свобода релігії, переконань, свобода церкви), Н.Хамітова (метаантропология).

Метою статті є аналіз різнопланових підходів до проблеми утвердження загальнолюдських цінностей у правовому контексті, зокрема, у розрізі проблеми свободи особистості.

До основних завдань дослідження відносимо наступне:

1. Аналіз форм застосування системи моральних цінностей в історичній практиці та у правовому полі.
2. Визначення міри свободи вибору в прийнятті тієї чи іншої моральної системи чи моделі поведінки.
3. Дослідження потенціалу християнських цінностей як моральних імперативів у регуляції суспільних відносин.

Виклад матеріалу. Історично доведено, що зародження філософії відбувається завдяки раціональному підходу до проблеми пояснення світу з нього самого та Космосу. Стародавні греки прагнули пізнати першість речей, які їх оточували. Так, представники мілетської школи вбачали її в певній природній стихії – воді, повітрі, вогні, але надавали їй не лише матеріального, але й символічного змісту, намагаючись передати невизначену нескінченну, абсолютну основу буття, проявом якої є весь світ. Тобто поступово наука підійшла до розуміння світу як безкінечного ланцюга атомів. Все чіткіше проявляє себе філософська ідея вищого Божества, присутності трансцендентності у поясненні багатьох процесів реального життя. Подальші дослідження чітко визначають у якості головної проблему людського буття у філософії, а пізніше і питання духовного начала в існуванні світу, що торкається таких ключових питань, як: людина та культура, людина та право, призначення людини у земному житті, питання духовного становлення особистості.

Поняття «духовне», «духовність» є похідними від слова «дух», що вперше зустрічається знову ж таки в античній культурі для означення рухливого повітря, повівання, дихання, носія життя, його енергетичного, активно-творчого початку. Перші уявлення про

духовність формуються уже у первісному суспільстві. Наші предки приписували одухотворену силу усім речам, які їх оточували. Уже в первісну епоху складаються перші уявлення про духовність. Тут панує ідея одухотвореності всього світу, що втілена у понятті «демон», яке означало властиву кожній речі одухотворену злу силу. Можна припустити, що перше розмежування тілесного та духовного маємо уже у роботах Платона та Аристотеля.

З прийняттям християнства утверджується новий підхід до цієї проблеми. Тут духовне наділяється необмеженою владою над світом, що отримана через животворчу силу Божества. Розробка питання з філософської та теологічної позицій дає чимало значимих для розуміння сучасної філософії підходів до людини у контексті розвитку її духовного начала. Ще Фома Аквінський зауважує, що людина – не лише поєднання духовного та тілесного, але є носієм розумної душі, яка і відмежовує її від світу тварин. Епоха Середньовіччя знаменується активними дослідженнями природи духу, його окультуренням. Та разом з тим можна констатувати чималу кількість праць, у яких яскраво виражено протиставлення тілесного та духовного, спотворення на практиці ідеї духовного надмірною церковною догматикою. Досить активно ця ідея розвивається в епоху Відродження. Яскраві художні полотна, скульптури, будівлі – усе підкреслює не лише тілесну основу людського начала, але й внутрішній світ, душу. Прагнення до глибшого пізнання світу та місця людини надмірно заземляє проблему духовності у період Просвітництва, надаючи їй часто матеріалізованого значення та зведення поняття духу до поняття розуму та свідомості. Марксистська філософія практично не вивчає духовне життя. Основою духовності, яка ототожнюється з моральністю, вважається дотримання положень морального кодексу будівника комунізму як зразка для наслідування. Будь-які філософські підходи до проблеми духовності та християнських цінностей отримують матеріальну основу, а саме концепція існування світу як заснованого Вищим Божеством замінюється концепцією атеїстичного виховання, яка безперечно у тих умовах має сенс.

Повернення до різнобічного аналізу християнських цінностей, починаючи з їх основ і завершуючи роллю у житті пересічного українця, розпочинається зі становленням Української державності у кінці ХХ століття. Цей період знаменується переорієнтацією філософії на живі інтереси до національного й особистісного духу людини. Кардинально переглядається існуючий морально-етичний підхід до особистості і замінюється на духовно орієнтований. Простежується намагання філософів узгодити сенс і призначення філософії з вимогами християнських чеснот, із загальнолюдською свідомістю, яка має релігійну спрямованість. Сучасна філософська думка оригінальна у прагненні наблизитися до конкретної людини з її багатим життєвим світом, виконує важливу функцію інтеграції пізнавального, практичного та ціннісного досвіду людини.

Серед класичних підходів до проблеми потрібно виділити «філософію серця» Григорія Сковороди. Духовну людину творить шлях добра – через пізнання свого призначення у світі, своєї духовної природи людина наближається до Творця, народжується фізично та духовно. Сьогодні достатньо активно популяризується творчий доробок Памфіла Юркевича. Філософ звертає увагу на необхідність єдності духовного та тілесного, морального та духовного. Він зауважує, що саме серце випереджує розум у пізнанні, визначає моральне життя людини і веде людину до Вічності.

Для розуміння проблеми можна згадати і російську релігійну філософію ХІХ – ХХ століття з її орієнтацією на внутрішній світ особистості, духовну силу, красу, потенційні можливості наблизитися до ідеалу – Бога.

Активізуються пошуки ідеї Бога як Абсолюту з початком нового століття, яке за припущенням окремих релігійних угруповань, мало стати провісником Другого Приходу Ісуса Христа. Тому кожен, хто прагнув спасіння, йшов і ставав місіонером для того, щоб заслужити прощення своїх гріхів і наблизитися до числа спасених.

Сьогодні практично кожен другий українець активно сповідує ту чи іншу релігію або займає позицію атеїста у питаннях релігійного життя. Тому християнські чесноти уже не

наскільки різуть слух, а стають основою теоретичної моделі українського суспільства. Однак, до практики поки що далеко.

Спробуємо сконцентрувати увагу на деяких моральних цінностях. До переліку вважаємо за доцільне віднести такі чесноти, як: любов, прощення, милосердя, терпимість, чесність, відвертість, допомога, справедливість. Вони складають кодекс усіх світових релігій, християнства у тому числі.

Засобом для реалізації християнських чеснот у соціумі є право. Ідея цінностей у вченні права передає аксіологічний підхід. За цього підходу найвищою цінністю, яку може реалізувати право і яка не може бути реалізована без права, є життя людини у суспільстві. Християнський елемент у взаємодії людини та суспільства яскраво передає думка Б.О. Кістяківського, який вважає, що людина, яка відмежувала себе від культурних благ, не визнає мистецтва, не має ніяких релігійних переконань, поставлена у «цілком особливе становище», тобто сприймається як духовно ізольована від інших членів суспільства. Справжня сутність людини розкривається у її діяльності, стосунках з іншими людьми. А саме важливе, що така особистість не піде на вбивство чи самовбивство або інші злочини, спрямовані проти волі й інтересів свого ближнього. Повноцінне соціальне життя виявляється у встановленні толерантності, взаємоповаги, міжконфесійного та міжетнічного відношення в суспільстві, у намаганні реалізувати свої духовні цінності, не завдаючи шкоди іншим. У контексті цього, відкривається філософське поняття свободи людини як вибору тієї чи іншої лінії поведінки, спектру можливостей. Право мати свободу, як з філософської, так і з богословської точки зору, має навіть раб, бо він може звільнитися, якщо вистачить сил і будуть створені умови. Кожна пересічна людина знаходиться у полі вибору, і вона свідомо чи підсвідомо приймає рішення, як їй діяти.

Справжня свобода передбачає відповідальність. Це – продуманість, виваженість, обґрунтованість рішень, урахування всіх обставин і можливих наслідків; це також – покарання за вчинок. Якщо дії людини не детерміновані обставинами однозначно, якщо можливі різні рішення, то вона несе відповідальність за свій вибір. Свобода пов'язана з самообмеженням, а не з його відсутністю. Вона потребує досить високого рівня розвитку особистості, коли остання сама розуміє, що таке добро та зло, сама знає, де закінчується право та починається обов'язок, сама шукає та знаходить, знаходить і вирішує, вирішує та діє згідно зі своїм рішенням, і, вчинивши діяння, відкрито засвідчує, що вчинила його свідомо й умисно, виходячи з власних переконань і наперед бере на себе всю відповідальність за вчинене. Подібні міркування мають місце і у контексті аналізу християнських чеснот по відношенню до віруючої людини. Особистість знає, як жити, щоб наблизитися до Бога, але вона цього не чинить – цим самим вона грішить. «Отож, хто знає, як чинити добро, та не чинить, – той має гріх! (Якова 4:17)». Гріх же тягне за собою покарання.

Поняття свободи активно обговорюється також реформаторами церкви – Лютером, Кальвіном, а згодом і іншими. Однозначно вони наполягають на необхідності внутрішньої свободи особистості і обмежують дії людини у земному житті цілим рядом приписів, правил, законів.

На шляху до свободи людина намагається не просто ігнорувати зовнішні заборони, а й вирішувати власну долю та брати участь у вирішенні долі інших людей, суспільства в цілому, перетворювати суще з позицій належного, як вона його розуміє, та перебирати відповідальність. Відповідальність уособлює входження суб'єкта до системи певних соціальних зв'язків, яка вимагає активності, піклування про досягнення оптимальних результатів розпочатої справи. Відповідальність особи – єдність двох компонентів, а саме: відповідальності перед самою собою та відповідальності перед суспільством. Остання є необхідністю виносити такі рішення, які зважали б на інтереси не лише якогось суб'єкта, а й інших людей, соціальних груп, суспільства. Можна, мабуть, сказати, що поняття відповідальності характеризує позитивне соціальне ставлення особи до своїх вчинків. У прагненні до відповідальності знаходить свій вираз самоутвердження особистості. Особистість не перекладає відповідальність за свої вчинки на інших, а повністю бере її на себе.

Релігія та її репрезентанти – релігійні організації – нині є важливим чинником духовного відродження і правової стабільності держави. У громадській думці переважають оцінки релігії як визначального елементу духовної культури, невід’ємної складової духовної особистості. Релігійні організації активно працюють у напрямі суспільного служіння та гуманітарної допомоги самотнім, бездомним, ув’язненим. Живильним ґрунтом, на якому зростає християнська добродійність, є релігійна толерантність. Однією з основ толерантності є есхатологічна ідея вселюдськості, єдності всього людського роду, яка діалектично пов’язана з ідеєю абсолютної цінності кожної особистості. Розкриваючи сутність християнського вчення, апостол Павло каже: «Весь Закон в однім слові міститься: «Люби свого ближнього, як самого себе!» (Гал. 5:14). Проповідуючи людинолюбство, визнаючи цінність кожної людської особи, християни звертаються з проханням творити добротинність, бути милосердними і співстраждальними у взаєминах між людьми, «перемагати зло добром (Рим. 12:21).

Релігійні організації сьогодні активно працюють у напрямі збереження миру на Землі, оскільки під час виникнення глобального військового конфлікту в світі, нашпигованому ядерною зброєю та ядерними технологіями (АЕС тощо), всі інші проблеми втрачають сенс. Неможливість обмеженого впливу ядерного інциденту на довкілля яскраво продемонструвала катастрофа на Чорнобильській АЕС. Жорстока реальність полягає в тому, що ніколи ще в історії людства не накопичувалася така кількість смертоносної зброї. Її досить, щоб кілька разів знищити все живе на Землі, або й саму планету. Однією з реальностей сучасного життя є величезна кількість затрат на оборону. У 1995 році США витратили на це близько 3,8% від внутрішнього валового продукту. Витрати на зброю піднімають питання на її продаж. Відповідно, загострюється питання про виконання людиною Божих заповідей.

На жаль, на планеті все ще зберігаються точки потенційних міжнародних або міжнаціональних конфліктів. Тільки від закінчення Другої світової війни до початку 90-х років відбулося понад 30 міжнародних та близько 90 внутрішньодержавних конфліктів, в яких загинули десятки мільйонів людей. Якщо в міжнародних конфліктах співвідношення загиблих цивільних та військових приблизно рівне, то в громадянських та національно-визвольних війнах цивільного населення гине втричі більше, ніж військових. Також, на жаль, мусимо констатувати військові події і на Сході України, на території нашої держави, де ті інституції, які повинні стояти на засадах високих морально-етичних цінностей, насправді благословляють братовбивчу війну і тероризм. Тому сьогодні питання християнської любові до ближнього, добродійності та милосердя стоять особливо гостро. І хоча, з однієї сторони, в українському суспільстві спостерігається звернення багатьох до Бога, але у зв’язку з економічною кризою та пов’язаною з нею політичною нестабільністю серця людей наповнені страхом відчаю, переживанням за завтрашній день та як результат цього всього – духом формалізму та матеріалізму. Про таке положення в соціумі Ісус Христос каже: «Оці люди устами шанують Мене, серце ж їхнє далеко від Мене! (Мат. 15:8)».

Сьогодні українців хвилює економічна стабільність. Близько 60% українців на початок ХХІ століття головною загрозою для держави вважають економічний занепад, майже половина – масове безробіття, кожен третій – інфляцію [2]. Конфлікти, масова купівля зброї, зростання витрат держави на покриття збитків через природні катаклізми та людські помилки зумовлюють загальне зубожіння великої кількості людей. Тому важливою проблемою для України є проблема бідності. Так, за даними соціологів [1], кількість бідних людей, тобто таких, яким не вистачає доходів навіть на харчування, збільшилася з 12,5% на початку 2008 року до 13,8% станом на жовтень 2011 року. Число тих, чиїх прибутків вистачає лише на харчування і найнеобхідніше, зросло з 34% до 41%. Експерти зауважують, що бідність в Україні має переважно «жіноче обличчя», оскільки 62% найбідніших людей в Україні – це жінки. При цьому 50% жебраків – люди пенсійного віку. Серед бідних частка пенсіонерів становить 29%. Актуальними у соціальному плані є проблеми трудової зайнятості молоді, пенсіонерів, інвалідів. У цих умовах питання про те,

що обличчя держави визначає її ставлення до людей похилого віку, жінок, дітей та соціально незахищених верств населення, не стоїть.

З економічною ситуацією пов'язана політична нестабільність, яка виступає стимулюючим та детермінуючим фактором у сучасному кризовому становищі. Незгода у парламенті не дозволяє ефективно вирішувати питання миру та безпеки в Україні і, відповідно, знаходить втілення в есхатологічних прогнозах стосовно взаємин України і Росії, України і Америки.

Можна виокремити дві основні течії у суспільстві щодо есхатологічного вчення. Перша – пропагує і навіює на людей страх потрапити до вічного пекла через неотримання прощення на Страшному Суді, друга – «оптимістичне богослов'я» – активно переосмислює біблійні події есхатології. Всі люди бажають щасливого життя, миру, любові та злагоди, але замість того, щоб благословляти один одного, проклинають і потім нарікають на свою нещасливу долю.

Прагнення особистості до свободи, до віри у Бога приводить до відповідальності. У цьому контексті видаються актуальними слова В.Гюго, що загальний закон – це свобода, яка закінчується там, де починається свобода іншого. Тобто свої прагнення особистість узгоджує з іншими людьми. Ця ідея знаходить повніше втілення в історії людства, яку можна розглядати як історію поступового та закономірного розширення рівності в суспільному житті. Рівність у визначенні свободи та відповідальності членів суспільства – також значна соціальна цінність. Вона є необхідною складовою такої цінності, як упорядкованість суспільного життя, котра найбільш адекватно забезпечується правом. Рівність є необхідною стороною, умовою справедливості. Справедливість прийнято розглядати як основу законів, що не визнають перевагу однієї особи над іншою.

Названі вище християнські цінності відіграють важливу роль у правовому полі та соціальному житті. Порушення цих цінностей в силу різних обставин, серед яких – прагнення влади керувати людьми відповідно до своїх вигод, суперечить прагненню людей бути суб'єктами. Цим пояснюється готовність багатьох людей в умовах тоталітарного режиму жертвувати привілеями, матеріальним добробутом і власним життям заради обстоювання своїх політичних і громадянських прав.

Таким чином, у розрізі християнських і загальнолюдських цінностей право потрібно розглядати у чотирьох значеннях. Тут ми будемо дотримуватися класифікації Б.О. Кістяківського [3]. Перше – державно-організаційне, чи державно-наказове («государственно-повелительное») поняття права – «сукупність норм, виконання яких примушується, захищається чи гарантується державою». Достоїнства такого визначення – в тім, що воно містить організаційний елемент у праві. Недолік – за рамками права залишаються: звичаєве право, частина державного права і міжнародне право. Друге – соціологічне поняття права – «сукупність правових відносин, що здійснюються в житті, у яких виробляються і кристалізуються правові норми». Таке праворозуміння, безумовно, ширше від державно-наказового, оскільки обіймає і звичаєве, і державне, і міжнародне право, включає широке коло національних, побутових, економічних та інших відносин. Однак тут немає чітких меж між правовими і не правовими відносинами, неясний критерій, що вважати правом. Третє – психологічне поняття права – включає «сукупність тих душевних переживань боргу чи обов'язку, що мають імперативно-атрибутивний характер», тобто «набувають загального значення й об'єктивуються у загальній нормі». У підсумку, як пише Б.О. Кістяківський, утворюється таке широке поняття, що «об'єктом його виявилось не саме право, а правова психіка». За рамками такого праворозуміння залишається і зміст об'єктивного права. Четверте – нормативне поняття права – визначається як «сукупність норм, що містять у собі ідеї про належне і визначають зовнішні відносини людей між собою». Це поняття права має велику пізнавальну цінність, тому що вказує на стійкий характер права (належне), невизначений вичерпним чином жодним іншим поняттям. Недолік нормативного праворозуміння – воно не завжди визначає реальне, діюче право, заперечує звичаєве право, роль морального закону.

В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних,

непідвладних політичній і ідеологічній кон'юнктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння етичних основ християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиліть, а в більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення до них.

Висновки. У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей та молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні християнських цінностей до процесу визначення змісту основних засад, цілей, напрямів, форм і методів формування духовності, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку та формуванню духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України.

В історії України християнство через систему цінностей сприяє національній ідентифікації, вихованню національного характеру, формуванню самобутньої духовної культури. Системі християнських цінностей українців притаманні специфічні риси, зокрема – характер чуттєво-емоційного відношення до життя.

Християнські цінності відігравали та продовжують відігравати значну роль в українському суспільстві. Існують національні особливості в структурі християнських цінностей, їх ролі в історичному розвитку, а також в індивідуальних ціннісних орієнтаціях. У сучасній Україні спостерігаються значні трансформації християнських ціннісних систем під дією новітніх тенденцій соціального розвитку, що засвідчують посилення їх суб'єктивності.

Отже, філософський аналіз понять християнських цінностей і права дозволив чітко визначити точки їх перетину і взаємодоповнення, а також засвідчив необхідність подальшого вивчення проблеми.

Перспективи дослідження. Перспективами нашого дослідження є аналіз проблеми християнських цінностей у контексті різних підходів до поняття права.

Література

1. Бідність в Україні продовжує зростати. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://peoplefirst.org.ua/digest_2011-37_1.html
2. Економічні проблеми України – найбільша загроза національній безпеці. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1987935.html>
3. Історія вчень про право і державу: Навчальний посібник / Г.Г. Демиденко. – Харків: Консум, 2004. – 432 с.
4. Колодний А. М. Релігійне сьогодення України: роздуми оцінки і прогнози / Анатолій Колодний – Київ, 2009. – 450 с.
5. Кудрик З. Філософія як цілісне світосприйняття в концепції П. Юркевича / З. Кудрик // Автореф. дис. канд. філол. наук: 09.00.05. Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Л., 1999. – 19 с.
6. Скотт Дж. Новые проблемы современных христиан [пер. с англ.] / Джон Скотт. – Черкасы: Смирна, 2004. – 610 с.
7. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т. / Г. Сковорода. – Київ: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.; – Т. 2. – 576 с.

Vasyl Malik

Realizing Christian values: legal perspective

The article analyzes the use of different moral systems in the regulation of social relations and behavioral practice. We investigate the use of forms of moral values in the legal field. We analyze the potential of Christian values and the possibility of its application in the humanization of human relations and spiritual health of society.

Keywords: values, moral systems, Christian virtue, law, freedom, responsibility, spirituality.

Надійшла до редакції 12.10.2014 р.